

Хашимов Пазлиддин Зукурович,
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий
Университети Иқтисодиёт назарияси кафедраси
проф. в.б., иқтисодиёт фанлари номзоди
Рахматова Наргиза Аъзамхоновна,
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий
Университети “Макроиқтисодиёт” кафедраси
катта ўқитувчиси
Фахриддинова Заринабону Фахриддин қизи,
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий
Университети 2-курс талабаси

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ МУҲИМ СИФАТИДА

УЎК: 338.2: 004

**ХАШИМОВ П.З., РАХМАТОВА Н.А., ФАХРИДДИНОВА З.Ф. РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА**

Глобаллашув шароитида мамлакатлар рақобатбардошлигини аниқлашда иқтисодиётнинг рақамлаштирилганлиги даражаси муҳим аҳамият касб этади. Иқтисодиётнинг қайси бир тармоғи ёки соҳасига назар ташламайлик, барчасида рақамли технологияларнинг ўрнини кўрамиз. Мамлакат банк тизимидаги хизматлардан тортиб, давлат хизматлари даражасида ҳам инновацион рақамли технологияларнинг улуши ортиб бормоқда. Ҳозирги даврда саноат ишлаб чиқаришини ривожлантиришни инновацион технологиялар асосида таъминлаш долзарб масалага айланиб бормоқда. Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича саноат корхоналарини ривожлантириш бўйича инновацион стратегияларни шакллантириш ва амалга ошириш уларнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ички ва ташқи бозор талабларига мувофиқлаштиришнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.

Таянч сўзлар: ялпи ички маҳсулот, интенсив ривожланиш, «рақамли Тошкент», IT хизматлар, логистика, технологик рақамли муҳит.

**ХАШИМОВ П.З., РАХМАТОВА Н.А., ФАХРИДДИНОВА З.Ф. ФОРМИРОВАНИЕ ЦИФРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА**

В условиях глобализации в определении конкурентоспособности стран уровень цифровизации приобретает важное значение. Если обратить внимание на любую отрасль или сферу экономики в них мы можем увидеть место цифровых технологий. Начиная с услуг банковской системы страны до уровня государственных услуг увеличивается доля инновационных цифровых технологий. В настоящее время обеспечение развития промышленного производства на основе инновационных технологий превращается в актуальную задачу. Как показывает мировой опыт формирование и осуществление инновационных стратегий по развитию промышленных предприятий является важным фактором координации их производственной деятельности по внутренним и внешним рыночным требованиям.

Ключевые слова: валовой внутренний продукт, интенсивное развитие, «цифровой Ташкент», IT-услуги, логистика, технологическая цифровая среда.

XASHIMOV P.Z., RAXMATOVA N.A., FAXRIDDINOVA Z.F. THE FORMATION OF THE DIGITAL ECONOMY AS IMPORTANT FACTOR OF UZBEKISTAN DEVELOPMENT

In determining the competitiveness of countries in the global environment, the level of digitization of the economy plays an important role. In any branch or sector of economy, we could follow to the digital technologies' role. The share of innovative digital technologies is growing, not only in the country's banking system, but also at the public services. At present, providing the development of industrial production on the basis of innovative technologies is becoming an urgent issue. World experience shows that the formation and implementation of innovative strategies for the development of industrial enterprises is an important factor in the coordination of these production activities with the requirements of the domestic and foreign markets.

Key words: gross domestic product, intensive development, «digital Tashkent», IT services, logistics, technological digital environment.

Кириш.

Рақамли иқтисодиётга бўлган қизиқиш жамият ва иқтисодиётда рўй бераётган жиддий ўзгаришлар туфайли сезиларли даражада ўсди. Замонавий технологиялар ва платформа-лар мижозлар, ҳамкорлар ва давлат ташкилот-лари билан шахсий мулоқотни минималлашти-риш ҳисобига корхоналар ва жисмоний шах-сларга харажатларни қисқартиришга ёрдам берди, шунингдек, ўзаро мулоқотни янада тез ва осон йўлга қўйишга имконият яратди. Натижада тармоқ ресурсларига асосланган, рақамли ёки электрон иқтисодиёт пайдо бўлди.

Электрон ҳукуматга доир элементларни татбиқ этиш ва рақамли иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш Ўзбекистоннинг яқин истиқболдаги тараққиёт режасидан мустаҳкам ўрин олган. Бу, биринчи навбатда, электрон ҳужжат алмашиш улушини янада ошириш ва давлат хизматларининг муайян қисмини Давлат хизматлари марказлари орқали босқичма-босқич электрон шаклга ўтказиш вази-фаларига тегишлидир. Телекоммуникация инфра-тузилмаси бу жараёнда муҳим вазифани бажаради.

Илмий муаммони қўйилиши.

“Рақамли иқтисодиёт” атамаси илмий амали-ётга испаниялик ва америкалик социолог, ахбо-ротлашган жамиятнинг етакчи тадқиқотчиси Мануел Кастелс томонидан киритилган. Бу борада у ўзининг “Ахборот даври: иқтисод, жамият ва маданият” номли уч жилдли монографиясини чоп этган. Ҳозирги вақтга келиб, рақамли иқтисодиёт назарияси тўлалигича ҳали шаклланмаган ва кўпчилик иқтисодчилар томонидан кенг миқёсда ўрганилмоқда. Илмий адабиётларда ҳозирги замон “Янги рақамли иқтисодиёти” турли хил атамалар билан номланади. Масалан, “Постин-

дустриал иқтисодиёт” (Д.Белл), “Ахборотлаш-ган иқтисодиёт” (О.Тоффлер), “Мегаиқтисодиёт” (В.Кувалдин), “Ахборот ва алоқага асосланган иқтисодиёт” (И.Ниинилуто), “Техноиқтисодиёт ёки рақамли иқтисодиёт” (Б.Гейтс), “Билимларга асосланган иқтисодиёт” (Д.Тапскотт)¹.

Марк Порат бирламчи ва иккиламчи иқтисодиёт секторлари орасига фарқ киритган америкалик олимлардан бири бўлиб ҳисобланади. Бирламчи сектор аниқ иқтисодий баҳоланиши мумкин, чунки у бевосита бозор қийматини яра-тади. Иккиламчи сектор иқтисодиёт учун муҳим ҳисобланса-да, аммо уни иқтисодий баҳолашни амалга ошириш анча мушкул амал ҳисобланади, чунки у компаниялар ва давлат корхоналари ичи-даги ахборот фаолиятини ўз ичига олади².

Глобаллашув шароитида рақамли иқтисодиёт тенденцияларининг ўзгаришини россиялик олим Н.С.Ревенко ҳам ўрганган, рақамли иқтисодиётни шакллантириш, ривожлантириш ва такомиллаш-тириш масалалари билан эса В.М.Бондаренко шуғулланган³.

¹ https://royallib.com/book/bell_daniel/gryadushchee_postindustrialnoe_obshchestvo_vvedenie.html; https://royallib.com/book/toffler_elvin/revolyutsionnoe_bogatstvo.html; Кувалдин В.Б. Глобальный мир: Политика, Экономика, Социальные отношения. Монография. – М.: Весь Мир, 2017. – 400 с.; <http://skyfamily.ru/books/way/bg1.htm>; <https://ru.wikipedia.org/wiki>.

² Гулямов С.С., Аюпов Р.Х., Абдуллаев О.М., Балтабаева Г.Р. Рақамли иқтисодиётда блокчейн технология-лар. – Т.: ТМИ, “Иқтисод-Молия” нашриёти, 2019, – Б. 8-10.

³ <http://www.fa.ru/org/science/iimeo/Documents/staff/CV%20Revenko.pdf>; <http://inecon.org/sotrudniki/vizitki-sotrudnikov/bondarenko-valentina-mixajlovna-vedushhij-nauchnyj-sotrudnik-centra-institutov-soczialno-ekonomicheskogo-razvitiya-instituta-ekonomiki-ran-ken.html>

Глобаллашув шароитида мамлакатлар рақобатбардошлигини аниқлашда иқтисодиётнинг рақамлаштирилганлиги даражаси ва унинг иқтисодиётининг тараққиёти билан боғлиқлик даражасини баҳолаш борасида ечилмаган илмий масалалар мавжуд. Шунинг билан, саноат корхоналарини ривожлантириш бўйича инновацион стратегияларни шакллантириш ва амалга ошириш, уларни ахборотлаш асосида ишлаб чиқариш фаолиятини ички ва ташқи бозор талабларига мувофиқлаштириш масалалари тадқиқ этилиши лозим.

Тадқиқотнинг мақсади рақамли иқтисодиётнинг моҳиятини ёритиш, унинг афзалликлари ва камчиликларини аниқлаш, ҳамда Ўзбекистонда ушбу соҳани янада ривожлантириш бўйича илмий таклифлар ва амалий тавсияларни ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот методлари. Мақолани тайёрлаш жараёнида диалектик, таҳлил ва синтез, индукция ва дедукция, илмий абстракция, монографик кузатув, тизимли ва қиёсий таҳлил усулларидадан фойдаланилди.

Асосий натижалар. Иқтисодиётнинг рақамли сегментига тегишли бош манба – тракзакцион секторнинг ўсишидир. Ривожланган мамлакатларда бу кўрсаткич ЯИМнинг 70 фоиздан ортиқ миқдорни ташкил этиб, давлат бошқаруви, консалтинг ва информацион хизмат кўрсатиш, молия, улгуржи ва чакана савдо, шунингдек, хизматлар соҳасини (коммунал, шахсий ва ижтимоий) бирлаштиради. Иқтисодиёт диверсификацияси ва динамикаси қанчалик юқори бўлса, мамлакат ичида ва ташқарисида ноёб ахборотлар айланиши шунчалик кўп, миллий иқтисодиётлар ичида ахборот трафики эса шу қадар салмоқли бўлади.

Шу боис иштирокчилар сони кўп ва IT хизматлар кенг тарқалган бозорларда рақамли иқтисодиёт жадал суръатларда ривожланади. Айниқса, бу – транспорт, савдо, логистика ва шу сингари интернет билан фаол ишловчи соҳаларга чексиз қулайликлар яратади. Айрим тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, уларда электрон сегментнинг улуши ЯИМнинг 10 фоизга яқинлашиб, 4 фоиз аҳоли бандлигини таъминлайди. Энг аҳамиятлиги, бу кўрсаткичлар барқарор тарзда ўсиб боради. Шубҳасиз, рақамли иқтисодиётнинг самарадорлигига нафақат ахборот технологияларининг қамрови ва инфратузилманинг мавжудлиги, балки ишбилармонлик муҳити, инсон капитали ва муваффақиятли

бошқарув воситалари каби стандарт иқтисодий мезонлар ҳам таъсир кўрсатади. Бинобарин, иқтисодий тараққиёт айнан уларга таянади, бу эса ушбу мезонларнинг рақамли иқтисодиёт ривожланишида аввалгидай муҳим ўрин тутишини билдиради. Бугунги кунда дунё ялпи маҳсулотининг 15,5 фоизгача улушини рақамли иқтисодиёт ташкил этмоқда, ҳамда сўнгги 15 йил ичида рақамли иқтисодиёт глобал ялпи маҳсулотга нисбатан 2,5 баробар тез ўсди¹.

Бугунги иқтисодиётни рақамлаштиришнинг жаҳон бозорига назар соладиган бўлсак, энг катта улуш икки мамлакатга яъни АҚШ ва Хитойга тўғри келиб, барча патентларнинг 75%, блокчейн технологияларининг 50%, дунёнинг 70 та энг йирик рақамли платформалари айнан мазкур давлатлар улушига тўғри келмоқда. Шунингдек жаҳонда рақамли технологияларга киритилган инвестициялар миқдори бўйича лидер давлатларни таҳлил қиладиган бўлсак, бир йилнинг ўзида молиявий технологияларга сарфлар бўйича Хитой 7,158 млн. доллар, АҚШ эса 5,437 млн.доллар сарфлаганининг гувоҳи бўлишимиз мумкин².

Технологик рақамли муҳит – бу юридик ва жисмоний шахслар ҳамкорликдаги фаолият учун бутунлай янги мулоқотни йўлга қўядиган «аквариум» ҳисобланади. Ахборот технологиялари корхоналарга бутунлай янги, янада жадал иш суръатларини ўзлаштириш ҳамда хизмат ва маҳсулотлар шаклини хилма-хиллаштиришга имконият яратади. Иқтисодчиларнинг фикрига кўра, айтилишича бу каби ўзгаришлар натижа-сида қўшимча қийматни олиш амалиётига асосланган иқтисодиёт ҳамкорлик ва манфаатларни баҳам кўриш («sharing-economy») иқтисодиётига алмашмоқда. Бу эса бозордаги рақобат ўз ўрнини ўзаро манфаатли кооперацияга ва ҳамкорликка фаол бўшатиши, шу билан бирга, вертикал мулоқотдан ўзаро тенг муносабатлар ва бир-бирини тўлдирувчи хизматларга ўтишига умид уйғотади.

Рақамли технологиялар иқтисодиётга боғлиқ 50 фоиздан ортиқ соҳаларни кескин ўзгартириб юборади. Ушбу қараш ахборот технологиялари ва рақамли платформалар бизнес моделларини кескин ўзгартириб, уларнинг самарадорлигини

¹ <https://kun.uz/news/2020/03/10/shavkat-mirziyoyev-raqamli-toshkent-loyihasi-boyicha-korsatmalar-berdi>

² “Рақамли иқтисодиётни шакллантиришдаги замонавий трендлар: тажриба, муаммо ва истиқболлар”. Илмий-амалий анжуман маъруза тезислари тўплами. – Тошкент, 2020 йил 14 октябрь.

воситачиларни бартараф этиши ва жараёнларни оптималлаштиришига асосланган. Жаҳон банки ҳисоб-китобларига биноан, тезкор интернет фойдаланувчиларининг 10 фоизга кўпайиши йиллик ЯИМ кўламини 0,4 фоиздан 1,4 фоизгача ошириши мумкин экан. Шунингдек, рақамли иқтисодиётнинг мамлакат ЯИМдаги улушининг ҳар йили тахминан 20 фоизга ўсишига (ривожланган мамлакатларда бу кўрсаткич 7 фоиз атрофида) унинг аҳамиятини белгилайдиган кўрсаткич сифатида қаралади. 2010 йилда Boston Consulting Group компанияси рақамлаштириш кўламини 20та мамлакатдан иборат гуруҳ учун 2,3 триллион долларга (4,1 фоиз ЯИМ) баҳолаган. Агар бу тенденция сақланиб қолса, 10-15 йилдан кейин бундай иқтисодиётнинг жаҳон ЯИМдаги улуши 30-40 фоизга яқинлашади¹. Ривожланаётган иқтисодиётларда ИТ соҳасида тахминан 1 фоиз аҳоли меҳнат қилади, ушбу сектор иш ўринларини бошқа соҳалардаги иш ўринларига солиштирганда у нисбатан камроқ ЯИМ яратади. Бироқ ИТ йўналишининг юксалиши янги технологияларни ўзлаштираётган бошқа соҳаларда иш ўринларининг яратилишига туртки беради (ИТ соҳасида яратилган ҳар 1 та янги иш ўрни учун турдош соҳаларда 4,9 та иш ўрни тўғри келади)².

Дастурий маҳсулотлар узлуксиз ва самарали ишлаши учун инфратузилма зарурлиги қайд этилар экан, барча давлат муассасаларини юқори тезликда маълумот узатиш тармоғига улаш, замонавий компьютер технологиялари билан таъминлаш вазифаси қўйилди. Аҳоли, айниқса ёшлар орасида рақамли кўникмаларни такомиллаштириш, «Бир миллион дастурчи» лойиҳасини амалга ошириш белгиланди. Бугунги кунда Тошкент шаҳрида 600дан ортиқ соғлиқни сақлаш, мактабгача таълим муассасалари ва мактаблар юқори тезликдаги интернетга уланди. Аммо ушбу йўналишда қилинаётган ишлар ҳали ҳам етарли эмас. Телекоммуникация инфратузилмаси «рақамли шаҳар» концепциясининг асоси эканлигини ҳисобга олиб, икки йил мобайнида 1,5 мингдан зиёд ижтимоий объектни юқори тезликдаги интернет билан таъминлаш бўйича топшириқ берилди³. Давлатимиз раҳбари Тошкент шаҳар ҳокимлиги тарки-

бида таълим, тиббиёт, уй-жой коммунал, транспорт, қурилиш, кадастр ва бошқа йўналишлар бўйича алоҳида лойиҳа офисларини ташкил этиш зарурлигига эътибор қаратдилар. Бундай тузилмаларда дастурчилар ҳар бир соҳа мутахассислари билан биргаликда ўша соҳага мос дастурий таъминот яратадилар, уларни синовдан ўтказиб, ҳаётга татбиқ этадилар.

Бугунги кунда «Рақамли Тошкент» лойиҳаси молиялаштирилмоқда. Бу жараёнда давлат-хусусий шериклик асосида бизнес доираларнинг фаол иштироки учун шароит яратилмоқда. «Электрон ҳукумат» тизими орқали кўрсатилаётган давлат хизматлари сифатини ошириш, уларни электрон шаклга ўтказиш ишларини жадаллаштириш ҳамда давлат органлари ва ташкилотлари фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда⁴.

Ахборот платформаларини бирлаштириш натижасида юзага келган мулоқот моделлари янги иқтисодий технологияларнинг (ЯИТ) пайдо бўлишига туртки беради. ЯИТ – бу ташкилий бошқарув тизимларига бирор мақсадда хизмат қиладиган ахборот (маълумотлар, ғоялар ва билимлар) маҳсулотларини яратиш, уларни узатиш, сақлаш ва акс этириш учун яхлит технологик платформага бирлашувчи ва иқтисодий агентлар мулоқотига сарфланадиган транзакцион харажатларни максимал даражада камайтирувчи маълумотларни қайта ишлашга доир ҳар жиҳатдан янги «созланувчи» воситалар ва методлар йиғиндисидир. ЯИТнинг қуйидаги асосий тамойилларини келтириш мумкин:

- янги бизнес моделларни яратиш;
- ҳар хил ИТ хизматларини оқилона бирлаштириш ва улардан фойдаланиш методларини реал иқтисодиёт секторидаги ташкилий ва технологик жараёнларда қўллаш;
- транзакцион харажатлар ва ишлаб чиқаришда қўлланиладиган моддий ресурсларни минималлаштириш.

Инвестицияларнинг рақамли иқтисодиётни ривожлантиришдаги ролининг аҳамияти бениҳоя

¹ <https://kun.uz/news/2020/07/06/raqamli-iqtisodiyot-rivojlanish-trendlari-va-xususiyatlari>

² <https://kun.uz/news/2020/07/06/raqamli-iqtisodiyot-rivojlanish-trendlari-va-xususiyatlari>

³ <https://kun.uz/news/2020/03/10/shavkat-mirziyoyev-raqamli-toshkent-loyihasi-boyicha-korsatmalar-berdi>

⁴ Тошкент шаҳар ҳокимлиги пойтахт миқёсида АКТни кенг татбиқ этишга алоҳида эътибор қаратмоқда. Бу борада хорижий ҳамкорлар билан мустақам алоқалар йўлга қўйилган ва ривожлантирилмоқда, шунингдек, катта лойиҳалар амалга оширилмоқда. «Рақамли Тошкент» шу йўналишдаги муҳим ғоядир. Уни ҳаётга жорий қилишга соҳанинг етук мутахассислари жалб этилган. Дастурий таъминот бўйича дунёдаги энг илғор АТ компаниялардан бири ҳисобланмиш «EPAM» билан ўзаро яқин ҳамкорликда иш олиб борилмоқда.

каттадир. Рақамли иқтисодиётнинг ривожланишини капитал қўйилмаларсиз амалга ошириб бўлмайди, аммо рақамлаштириш натижаларини қайтариш нафақат юқори даромадли, балки нисбатан қисқа муддатли даврга эга, бу эса рақамли иқтисодиётга инвестицияларини жалб қилишни жозибадор қилади. Бироқ, инвестиция бозорида ва инвестиция муҳитида барқарорлик йўқлиги янада ривожлантириш учун етарли рағбат бермайди. Республикамизда ҳамда иқтисодий ривожланган мамлакатлар ўртасидаги фарқни ошириш омили бўлган инвестициялар, уларни минималлаштиришга олиб келади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Инновация – бу келажак дегани. Биз буюк келажакимизни барпо этишни бугундан бошлайдиган бўлсак, уни айнан инновацион ғоялар, инновацион ёндашув асосида бошлашимиз керак”¹. Рақамли технологиялар нафақат маҳсулот ва хизматлар сифатини оширади, балки ортиқча харажатларни камайтиради. Қолаверса, бу коррупцияга қарши самарали воситадир. Буни барчамиз теран англаб олишимиз даркор. Давлат бошқаруви ва ижтимоий соҳада ҳам рақамли технологияларни кенг жорий этиб, натижадорликни ошириш, бир сўз билан айтганда одамлар турмушини яхшилаш мумкин.

Рақамли иқтисодиёт ва инвестицион фаолият ўртасидаги муносабатлар муҳим аҳамият касб этади. Республикамизда инвестиция муҳитини ривожлантиришнинг асосий муаммоси беқарорлик бўлиб, у бир қатор таъсир этувчи омиллар туфайли шаклланади:

- иқтисодиётнинг хом-ашё ресурслари, энергия нархи ўзгарганда иқтисодий вазиятнинг энг кучли ўзгаришига сабаб бўлади;

- кўпинча бошқа давлатларга боғлиқ бўлмаган ҳолда олиб бориладиган ва манфаатлар тўқнашувларига сабаб бўладиган мустақил ташқи сиёсат.

Японияда асосий молиявий технология (FinTex) хизматларини кўрсатувчи дастурий маҳсулотлар ва компаниялар мавжуд бўлиб, мазкур компаниялар ёрдамида уйда ўтириб корхоналар бухгалтериясини бемалол юритиш имкониятини берувчи махсус ҳисоб платформасидан исталган фуқаро фойдаланиши мумкин. Улар оила бухгалтерияси ва уй хонадон бюджети тақсимотини тўғри амалга ошириш учун махсус дастурий таъминот-

дан фойдаланиш, оила даромадлари ва харажатлари ҳисобини оптималлаштириш, уй ҳўжалиги бухгалтериясини юритиш, дастурий маҳсулотлар, маълумотлар базасини аутентификациялаш, турли махсус жамғармалар тузиш ва улардан самарали фойдаланиш, иқтисодий маслаҳатлар бериш мумкин бўлган робот-консультантлар хизматидан фойдаланиш, микроинвестицияларни амалга ошириш, шунингдек, корпоратив молиявий бошқарув жараёнида юридик ва жисмоний шахсларнинг турли транзакция ва активларини самарали бошқариш имкониятини берувчи махсус дастурий таъминот турларини таклиф этувчи корхоналар хизматларидан фойдаланишлари мумкин.

Рақамлаштирилган янги авлод технологияларидан фойдаланиш натижасида янги хизматлар классификацияси юзага келмоқда. Жумладан, робот-консультантлар, мавзувий инвестициялар, хонадон ҳўжалиги бухгалтерияси, активларни бошқариш, транзакцияларни бошқариш, бонус балларига инвестициялар, микроинвестициялаш хизматларини кўрсатувчи компаниялар шулар жумласидандир. Мазкур махсус молиявий технологияларнинг амалиётга жорий этилиши натижасида иқтисодиётни рақамлаштириш жараёни жадал суръатлар билан ривожлантирилишига эришиш билан бир қаторда, аҳоли учун қатор қулайликлар яратилади. Бугунги кунга келиб Япониянинг ҳар бир фуқароси қисқа муддатларда, тез ва осон, махсус билим ва кўникмалар ва тажрибаларга эга бўлмай туриб, қатор молиявий хизмат турларининг актив истеъмолчисига айланди.

Рақамли иқтисодиётнинг энг фаол драйвери – бу давлатдир. У рақамли иқтисодиётнинг асосий буюртмачиси ва истеъмолчисидир. Масалан, Хитой бу мақсадлар учун 9 миллиард доллар атрофида маблағ сарфлаган. Бозор капитализацияси 210 миллиард доллардан зиёд бўлган Alibaba интернет ресурси ушбу сармояларнинг тўғри йўналтирилганини исботлади².

Рақамлаштиришдан максимал фойда олишни истаган давлат, зарурий юқори технологик маҳсулотларнинг бозорини яратиши ва уни қўллаб-қувватлаши лозим. Шу билан бирга, параллел тарзда давлат бошқаруви, муҳим соҳалар ва корхоналар учун хусусий иловаларни ривожлантирган ҳолда, электрон иқтисодиётнинг асосий

¹ <https://www.xabar.uz/texnologiya/ozbekistonda-innovaciyalarni-joriy-etish>

² <https://kun.uz/news/2020/07/06/raqamli-iqtisodiyot-rivojlanish-trendlari-va-xususiyatlari>

платформаларини назорат қилувчи воситаларни ўз измида сақлаб қолиш ҳам муҳим ҳисобланади.

Хусусан, Япония технологияларни харид қилган бўлса-да, ушбу йўналишда ўзининг ишлаб чиқарувчи тармоқларини яратолмагани ва техник ишланмалар даражасини муттасил юқори ҳолатда тутолмагани туфайли, рақамли иқтисодиётдаги етакчи мавқеини қўлдан бой берди. Жанубий Корея эса электрон ҳукумат ва электрон воситачиликка (электрон тижорат фаолияти ва давлат тендер харидларини ўтказиш учун) миллий бюджетнинг 1 фоизига тенг миқдорда сармоя киритиб, ҳар йили 10-15 миллиард доллар ҳосил қилмоқда ва харажатларни 30-40 баравар қоплайдиган даромад олмоқда¹. Жумладан, давлат ва хусусий секторда call-марказларни ташкил қилиш, мобил иловаларни яратиш ва давлатга тегишли интернет-платформаларни реинжиниринг қилиш орқали мана шундай натижага эришилди.

Ўнлаб йиллар давом этадиган ўзгаришлар эпидемия таъсири туфайли бир йил ичида содир бўлди. Масалан, Швейцария Марказий банки «блокчейн» технологиясига эга электрон кронни бозорга олиб чиқди. Багама Марказий банки айти шу дастурни 2020 йилнинг октябрь ойида жорий қилган эди. Шунингдек, дунёдаги энг етакчи иқтисодиётга эга давлатлардан бири бўлган Хитой Марказий банки молия бозорларига рақамли валюта чиқаришга ҳозирлик кўрмоқда. Мазкур жараён 2035 йилгача яқунланиши кутилмоқда.

БМТнинг иқтисодий ва ижтимоий масалалар бўйича бошқармаси тадқиқотлари ҳисоботида келтирилган сўнгги эксперт баҳоларига қараганда COVID-19 пандемияси сабабли дунё иқтисодиётида 8,5 трлн. доллар йўқотиш (ёки 3,2 фоизга қисқариш) содир бўлди. БМТнинг иқтисодий ҳисоботида таъкидланишича, бу 1930 йиллардаги «Буюк Депрессия»дан кейинги кескин иқтисодий инқирозни англатади. 2021 йилда эса ўсиш даражаси ўртача 3,4 фоизга тенг бўлиб, бу бой бериладиган ялпи маҳсулотни қоплаш учун етарли даражада бўлиши мумкин. Шу билан бирга, 2021 йилда ривожланаётган давлатларнинг ЯИМ 5,3 фоизга кўтарилиши башорат қилинмоқда. БМТнинг иқтисодий ривожланиш бўйича эксперти Эллиот Харриснинг таъкидлашича: «Иқтисодий фаолиятнинг кенг кўламли чекланиши ва ноаниқликлар туфайли

глобал иқтисодиёт 2020 йилнинг иккинчи чорагида қотиб қолиш ҳолатида бўлди. Бу эса Буюк Депрессиядан бери кўрилмаган кучли рецессиянинг даҳшатли ҳақиқатидир»².

Коронавирус соғлиқни сақлаш соҳасида ва иқтисодиётда мисли кўрилмаган даражада ва миқёсда инқирозни келтириб чиқарди, карантинга оид тақиқлар ва чегараларнинг ёпилиши иқтисодий фаолиятни тўхтатиб қўйди ва дунё бўйлаб миллионлаб ишчилар ишсиз қолди. 2020 йилда 34,3 миллион киши ўта қашшоқлик чегарасига тушиб қолиши мумкинлиги прогноз қилинган эди. Африка мамлакатларида ушбу кўрсаткич 56 фоизга ўсиши таъкидланди. Пандемия оқибатида, 2030 йилга қадар ўта қашшоқликда яшайдиган одамлар қаторига яна 130 миллион киши қўшилиши эҳтимоли ҳам кутилмоқда. Маълум бўлишича, дунё мамлакатлари ҳукуматлари мазкур иқтисодий инқирозни минималлаштириш учун дунё ялпи ички маҳсулотининг қарийб 10 фоизига тенг катта молиявий чораларни амалга оширади³. Айти пайтда «жаҳон иқтисодиёти глобаллашуви»нинг моҳиятини англаб етиш, унинг алоҳида мамлакатлар иқтисодий тараққиётига кўрсатадиган таъсирини ниқлаш ва унинг ижобий ҳамда салбий жиҳатларига миллий хўжаликлар «иммунитети»ни таъминлаш масалалари тобора долзарб аҳамият касб этаётганлигини ҳам алоҳида таъкидлаш зарур.

Хулоса ва таклифлар.

Ҳозир бутун дунё бўйлаб янги сервислар ва бизнес моделларни яратиш учун IT инструментлардан фойдаланадиган эски ва янги компаниялар аксарият соҳаларда етакчи бўлган компанияларга кучли рақобат туғдирмоқда. Прогнозларга кўра, яқин йилларда макроиқтисодиёт «lean production», аддитив, нано ва биотехнология мезонларига таянадиган ишлаб чиқарувчиларга қаттиқ боғлиқ бўлиши кутилмоқда. Шу муносабат билан оқилона бошқарув учун зарур ҳисобланган ахборот кўлами ҳам ортиб боради, ишлаб чиқариш ва фуқаролар мулоқоти, бизнес ва давлат органларини бошқариш тузилмаси эса жиддий ўзгаришларни бошдан кечиради. Қуйидагилар бунда ижтимоий ва иқтисодий тараққиёт йўлига

² <https://mehnat.uz/uz/news/barqaror-rivozhlanish-maqsadlari-va-barqaror-izhtimoiy-rivozhlanish-uzaro-hamkorlikning-yangi-tazhibasi>

³ “Рақамли иқтисодиётни шакллантиришдаги замонавий трендлар: тажриба, муаммо ва истиқболлар”. Илмий-амалий анжуман маъруза тезислари тўплами. – Тошкент, 2020 йил 14 октябрь.

¹ <https://kun.uz/news/2020/07/06/raqamli-iqtisodiyot-rivojlanish-trendlari-va-xususiyatlari>

босқичма-босқич чиқиш учун асосий шарт ва омиллар сифатида кўрсатилмоқда:

- ахборотлаштириш ва давлат бошқаруви органлари ҳамда муниципал хизматларни интеграциялаш ҳисобига электрон ҳукумат ва рақамли шаҳар концепцияларини татбиқ этиш;
- янги технологик авлоддаги маҳсулотларни ялпи ишлаб чиқариш (пилотсиз автомобиллар ва бошқалар сингари);
- ўзига хос безак ва қурилиш материаллари ёрдамида «ақлли» ва экологик уйлари барпо этишга оид ғояларни амалга ошириш;
- аутсорсинг, ўзини банд этиш ва бошқалар орқали бандликнинг муқобил шакллари кенг тарғиб қилиш;

- муайян вазифаларни бажариш учун ишчи-фрилансерларни излашга хизмат қиладиган профессионал тармоқларни яратиш.

Юқоридагиларнинг барчаси бизнесга ишлаб чиқариш ва бошқарувда товар ва электрон хизматлар интеграцияланадиган замонавий платформалар ёрдамида харажатларни қисқартиришга имконият беради. Биринчи галда бу масала хизматлар буюртмаси интеграцияси, ресурслардан биргаликда фойдаланиш, контрагентларни танлаш, электрон савдони юритиш, тўловлар ва бошқаларга тегишлидир.

Адабиёт рўйхати:

1. Лapidус Л.В. Цифровая экономика, - Москва, Инфра-М, 2019.
2. Гулямов С.С., Аюпов Р.Х., Абдуллаев О.М., Балтабаева Г.Р. Рақамли иқтисодиётда блокчейн технологиялар. - Т.: ТМИ, "Иқтисод-Молия" нашриёти, 2019, - Б. 8-10.
3. БМТ Минг йиллик маърузаси. - Тошкент, 2003. – Б. 65-75
4. Рақамли иқтисодиётни шакллантиришдаги замонавий трендлар: тажриба, муаммо ва истиқболлар. // Илмий-амалий анжуман маъруза тезислари тўплами. – Тошкент, 2020 йил 14 октябрь.
5. БМТнинг иқтисодий ва ижтимоий масалалар бўйича бошқармаси тадқиқотлари // <https://research.un.org/en/docs/reports>

Интернет сайтлари:

1. <https://kun.uz/news/2018/12/03/rakamli-iktisodietda-asirin-iktisodiet-va-kora-bozorga-urin-juk>
2. <https://kun.uz/news/2020/03/10/shavkat-mirziyoyev-raqamli-toshkent-loyihasi-boyicha-korsatmalar-berdi>
3. <https://kun.uz/news/2020/07/06/raqamli-iqtisodiyot-rivojlanish-trendlari-va-xususiyatlari>
4. <https://kun.uz/news/2021/01/10/raqamli-valutalar-qanday-xavflar-bor>
5. https://royallib.com/book/bell_daniel/gryadushchee_postindustrialnoe_obshchestvo_vvedenie.html
6. https://royallib.com/book/toffler_elvin/revolyutsionnoe_bogatstvo.html
7. <https://mehnat.uz/uz/news/barqaror-rivozhlanish-maqsadlari-va-barqaror-izhtimoiy-rivozhlanish-uzaro-hamkorlikning-yangi-tazhibasi>